

Jerzy Przeracki

Zakrystianie (kościelni) kościoła parafialnego w Reszlu w XVII–XIX wieku

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 597-602

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Przeracki

ZAKRYSTIANIE (KOŚCIELNI) KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W RESZLU W XVII–XIX WIEKU

Analiza reszelskich ksiąg metrykalnych daje możliwość uzupełnienia informacji na temat zakrystian (kościelnych) reszelskiej świątyni parafialnej w XVII–XIX stuleciu, wymienionych przez Georga Materna¹. Podał on mianowicie, że w latach 1710–1740 zakrystianem reszelskim był Tomasz Franciszek Böhnfeldt, a w latach 1761–1805 funkcję tę sprawował Józef Thiel, którego następcą był syn Andrzej, z zawodu cieśla.

* * *

Z końca XVII stulecia znamy zakrystiana Marcina Graffa/Grapa/Grappa. 22 maja 1685 r. „D[ominus] Martinus Grapp et Catharina conjunx” ochrzczili syna Jana (chyba ojciec dziecka nie był wtedy kościelnym)², 4 stycznia 1688 r. „Martinus Graff sacristianus Ecclesiae et Catharina uxor” ochrzczili córkę Teresę³, a 29 kwietnia 1689 r. „Martinus Grap aedituus olim et Catharina uxor” – syna Filipa Jakuba⁴. Tenor ostatniej zapiski świadczy o tym, że jesienią 1688 lub z początkiem 1689 r. Graff przestał być kościelnym (gdyby użyte tu określenie „olim” oznaczało, iż wówczas już nie żył, to obok imion syna dopisano by: „posthumus” – pogrobowiec); o ojcu napisano by: „olimaedituus”).

Jego następcą był zapewne Bartłomiej Ertman, który wraz z żoną Gertrudą ochrzcił w końcu XVII w. dwoje dzieci: 4 października 1696 r. syna Franciszka i 18 czerwca 1699 r. córkę Reginę⁵. „Bartholomaeus Ertman aedituus Resse-
liensis” zmarł 5 kwietnia 1705 r.⁶

¹ G. Matern, *Die Geschichte der Pfarrgemeinde S.S. Petri und Pauli in Rössel*, Königsberg Pr. [1935], s. 132.

² Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO), Archiwa parafialne (dalej: Ap), Reszel E 464, k. 28v.

³ Ibidem, k. 48.

⁴ Ibidem, k. 55v.

⁵ Ibidem, k. 100 (Ertmana określono tu: „aedituus”) i 119 (tu Ertman to: „sacristianus Resse-
liensis”).

⁶ AAWO, Ap, Reszel E 472, k. 75v. Zob. AAWO, Ap, Reszel E 465, k. 23v: 27 IX 1717 r. chrześną była „Anna p[iae] d[efuncti] Bartholomaei Ertman olim aeditui Rösseliensis filia”.

Po nim zakrystianem był nieznan nam człowiek, a dopiero jego zastąpił na tym urzędzie wspomniany wcześniej Tomasz Franciszek Böhnfeld/Böhmfeld/Böhmfeldt/Behmfeld/Baumfeld (1710–1736/1737). Wiosną 1737 r. Böhnfeld nie pełnił już funkcji kościelnego, którym w latach 1736/1737–1740/1741 był Michał Schultz.

Z kolei urząd ten objął Kaspar Antoni Schröter/Schrötter/Schrodter/Schrödter (1740/1741–1756), którego zastąpił Chrystian Schmidt/Schmitt (1756–1761). Po nim kościelnym był przez długie lata Józef Thiel (1761–1805), a jego następcą został syn Andrzej (1805–1836).

30 stycznia 1709 r. pobrali się: „Thomas Baumfeld aulicus D[omini] Laurentii Nitz et Dorothea F[amati] D[omini] Joannis Piper pictoris Resseliensis filia virgo”⁷. Już 17 grudnia 1709 r. młodzi małżonkowie ochrztili w Lidzbarku Warmińskim córkę Annę Dorotę⁸, a na początku 1710 lub wiosną tego roku przenieśli się do Reszła, gdzie Tomasz został kościelnym. Tu ochrztili kolejne córki: 17 kwietnia 1715 r. Elżbietę (jej chrzestną była Konstancja, żona złotnika Andrzeja Oppela)⁹, 29 grudnia 1717 r. Barbarę¹⁰ i 5 kwietnia 1720 r. Katarzynę Elżbietę¹¹.

Z racji swojej funkcji i związanego z nią prestiżu społecznego zakrystianin Tomasz Böhmfeldt był często proszony na chrzestnego (między 20 marca 1715 a 6 października 1735 r.)¹². Zmarł w wieku 66 lat 15 czerwca 1740 r.¹³

Zapewne w końcu 1736 lub na początku 1737 r. na tej funkcji zastąpił go wspomniany wyżej Michał Schultz. 10 maja 1737 r. odbył się chrzest Jana Krzysztofa, którego rodzicami byli: „D[omi]nus Michael Schultz aedituus Ecclesiae Resseliensis, Anna Dorothea uxor”¹⁴. Następnie 13 października 1740 r. „aedituus” i jego żona ochrztili córkę Annę Elżbietę¹⁵. „Dorothea p[iae] d[efuncti] Michaelis Schultz cantoris uxor” zmarła w wieku 53 lat 7 czerwca 1760 r.¹⁶

Kolejnym kościelnym był Kaspar Antoni Schrötter, który 13 lutego 1741 r. wstąpił w związek małżeński: „D[ominus] Casparus Schröter Ecclesiae Resseliensis aedituus, Gertrudis uxor”; jednym ze świadków zaślubin był burmistrz

⁷ AAWO, Ap, Reszel E 470, s. 104.

⁸ AAWO, Ap, Lidzbark Warmiński E 253, k. 107.

⁹ AAWO, Ap, Reszel E 465, k. 9v.

¹⁰ Ibidem, k. 25.

¹¹ Ibidem, k. 40.

¹² Ibidem, k. 9, 23v, 40, 41v, 46v, 53v, 90v, 94 i 125v.

¹³ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 15v.

¹⁴ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 3v.

¹⁵ Ibidem, k. 17.

¹⁶ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 64.

Jan Erazm Rautenberg (warto odnotować, że tego samego dnia odbył się też ślub bednarza) Michała Schrötera – zapewne brata Kaspara – z panną, której imienia proboszcz nie zapisał, pozostawiając miejsce w celu uzupełnienia danych; jednym ze świadków tej ceremonii był stolarz Michał Kalhorn)¹⁷.

Kaspar i Gertruda ochrztili sześcioro dzieci:

– 10 stycznia 1742 r. córkę Gertrudę¹⁸; dziecko zmarło w wieku – jak podano nieco go zawyżając – 2 lat 4 listopada 1744 r.¹⁹,

– 29 września 1743 r. syna Michała²⁰; dziecko zmarło, mając 20 tygodni, 16 lutego 1744 r.²¹,

– 5 grudnia 1744 r. syna Kaspara²²,

– 18 stycznia 1748 r. córkę Brygidę²³; dziecko zmarło, mając – jak podano – osiem tygodni (faktycznie miało nieco ponad 5 tygodni) 24 lutego 1748 r.²⁴,

– 9 kwietnia 1749 r. syna Filipa (ojciec był już wtedy ławnikiem, skoro określono go: „F[amatus] D[ominus]”²⁵); dziecko zmarło mając niecałe dziewięć miesięcy 27 grudnia 1749 r.²⁶,

– 7 maja 1750 r. córkę Magdalenę²⁷; dziecko zmarło w wieku pięciu lat 29 lipca 1755 r.²⁸

Kaspar Schrötter dwukrotnie – 22 maja i 7 lipca 1741 r. – był chrzestnym²⁹ i raz – 21 lipca 1756 r. – świadkiem zaręczyn, podczas których jego dane zapisano: „D[ominus] Casparus Schrödter aedituus et civis Rösseliensis”³⁰. Prawdopodobnie jeszcze w końcu 1756 lub na przełomie 1756 i 1757 r. ze sprawowanej funkcji zrezygnował. Zdrowie już mu widocznie nie dopisywało, bo 26 maja 1757 r. w wieku 50 lat zmarł. Fakt ten odnotowano pisząc o zmarłym: „Casparus Schrödter olim aedituus Rösseliensis”³¹. Prawie rok później – 27 kwietnia 1758 r. – w wieku 46 lat zmarła jego żona, Gertruda³².

¹⁷ AAWO, Ap, Reszel E 471, s. 113.

¹⁸ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 29v.

¹⁹ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 23.

²⁰ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 33v.

²¹ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 21.

²² AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 40v.

²³ Ibidem, k. 59.

²⁴ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 30.

²⁵ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 67v.

²⁶ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 33v.

²⁷ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 74.

²⁸ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 45..

²⁹ AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 20v i 21.

³⁰ AAWO, Ap, Reszel 7, k. 105.

³¹ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 51v.

³² Ibidem, k. 56.

17 lutego 1749 r. pobrali się w Lidzbarku Chrystian Schmidt (Schmitt), dworzanin na tamtejszym zamku biskupim (a niebawem kolejny kościelny rezelski), i Anna Maria, córka rajcy lidzbarskiego Pawła Hibscha (Hübscha)³³. Ich pierwszym dzieckiem była urodzona 22 lub między 22 a 30 września 1750 r. (ostatnie karty księgi zostały źle zszyte, dlatego przy końcu poszytu rubryka dotycząca daty chrztu/urodzin jest niewidoczna) córka Anna Marianna³⁴, która zmarła 18 marca 1752 r.: „Marianna infans D[omini] Christiani Schmitt aulici f[ilia]”³⁵. Ustalenie kolejnych dzieci tej pary jest utrudnione z powodu zaginięcia lidzbarskiej księgi chrztów z lat 1751–1772.

Na podstawie dokumentu z 8 października 1751 r. biskup Adam Stanisław Grabowski przekazał 3 łany w Widrykach w komornictwie lidzbarskim na 30 lat Chrystianowi Schmidtowi (urodzonemu w Kilonii konwertycie, wiernie służącemu ordynariuszowi od około dziesięciu lat) i jego żonie Annie Marii, córce rajcy lidzbarskiego Pawła Hibscha (Hübscha), również konwertyty³⁶.

Po pewnym czasie (być może już w końcu 1756 r.) Schmidtowie przenieśli się do Reszła. Tu 9 kwietnia 1761 r. w wieku sześciu lat zmarła ich córka Konstancja (urodziła się więc wiosną lub latem 1755 r., zapewne jeszcze w Lidzbarku)³⁷.

W Reszlu Chrystian Schmidt został kościelnym (aedituus) i tu wraz z małżonką ochrzcił dwóch synów: 1 lipca 1758 Piotra Pawła³⁸ i 25 września 1760 r. Jana Franciszka (wtedy matkę dziecka mylnie określono: „Catharina”)³⁹.

Chrystian Schmidt był kościelnym rezelskim zapewne od końca 1756 (lub też od przełomu lat 1756/1757) do początku 1761 r., kiedy to zastąpił go na tej funkcji Józef Thiel.

Jego przodkowie wywodzili się zapewne z Prus Książęcych, bo to prawdopodobnie jego dziadek ojczysty zawarł 13 września 1711 r. związek małżeński w Reszlu: „Joannes Thiel sponsus ex Ducatu sodalis, Dorothea Bartkowna sponsa conversa”⁴⁰.

24 stycznia 1763 r. zaręczyli się: „D[ominus] Josephus Thiel aedituus Ecclesiae Rösseliensis, Elisabeth Michaelis Ludwich braseatoris castri Roesseliensis filia”⁴¹. Narzeczeni pobrali się 9 lutego 1763 r., a świadkami na ich ślubie byli obaj burmistrzowie rezelscy: Bernard Burchert i Wawrzyniec Heinrichsohn⁴².

³³ AAWO, Ap, Lidzbark Warmiński E 259, k. 94v.

³⁴ AAWO, Ap, Lidzbark Warmiński E 253, k. 345.

³⁵ AAWO, Ap, Lidzbark Warmiński E 263, k. 4.

³⁶ AAWO, AB, Ee 108.

³⁷ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 66.

³⁸ AAWO, Ap, Reszel E 467, k. 12v.

³⁹ Ibidem, k. 47.

⁴⁰ AAWO, Ap, Reszel E 470, s. 136.

⁴¹ AAWO, Ap, Reszel 7, k. 126v. Elżbieta Ludwich została ochrzczona 16 XI 1738 r., a dane jej rodziców zapisano: „Michael Ludwich braseator arcensis, Marian[n]a uxor” – AAWO, Ap, Reszel E 466, k. 6v.

⁴² AAWO, Ap, Reszel E 471, s. 224.

Małżonkowie Thiel ochrzczili dziewięcioro dzieci:

– 1 grudnia 1763 r. syna Franciszka Józefa (jego chrzestną była Katarzyna, żona ławnika Jakuba Wobbego)⁴³; dziecko zmarło, mając 2,5 roku, 6 maja 1766 r.⁴⁴,

– 19 lutego 1766 r. syna Jana (jego chrzestną została babcia Marianna, żona piwowara zamkowego Michała Ludwicha)⁴⁵,

– zapewne na przełomie zimy i wiosny 1768 r. córkę Elżbietę (niestety, informacji o jej chrzcie nie znajdujemy), skoro dziecko zmarło mając 3,5 roku 26 sierpnia 1771 r.⁴⁶,

– 18 maja 1771 r. bliźniaczki Annę Mariannę Weronikę i Katarzynę⁴⁷,

– 17 października 1773 r. córkę Magdalenę⁴⁸,

– 17 czerwca 1776 r. (urodzonego 16 czerwca) syna Józefa⁴⁹,

– 1 listopada 1778 r. (urodzonego 29 października) syna Andrzeja⁵⁰,

– 8 października 1781 r. (urodzoną 7 października) córkę Barbarę Józefę.

Józef Thiel został 15 czerwca 1765 r. odnotowany jako chrzestny⁵¹.

„Josephus Thiel [a]edituus” zmarł w wieku 66 lat 21 lutego 1805 r.⁵², a wdowa po nim – Elżbieta – w wieku 68 lat 8 września 1807 r.⁵³

Schedę po Józefie Thielu przejął syn Andrzej. 18 października 1807 r. zaręczyli się: „D[ominus] Andreas Thiel aedituus ad Ecclesiam Archipresbyteralem Roesseliensem, Marianna S[pectabilis] D[omini] Josephi Tietz consularis Roesseliensis filia virgo” (wieku narzeczonych – mimo pozostawienia miejsca na to – proboszcz nie zapisał; jednym ze świadków zaręczyn był stolarz Jan Gottsched)⁵⁴. Zapewne z początkiem listopada 1807 r. narzeczeni pobrali się, a na początku 1810 r. małżonkowie doczekali się syna Augusta. Marianna Thiel zmarła na chorobę płuc w wieku 31 lat 9 maja – pogrzeb 12 maja – 1810 r. Odnotowano, że jej spadkobiercami byli: „Viduus Andreas Thiel 31 [annorum] et filius August 1/4 anni”⁵⁵.

23 sierpnia 1812 r. miały miejsce zaręczyny: „D[ominus] Andreas Thiel viduus aedituus ad Ecclesiam Parochialem Rösseliensem aet[atis] an[n]orum] 32, Helena

⁴³ AAWO, Ap, Reszel E 467, k. 84.

⁴⁴ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 80.

⁴⁵ AAWO, Ap, Reszel E 467, k. 108v.

⁴⁶ AAWO, Ap, Reszel E 473, k. 96v.

⁴⁷ AAWO, Ap, Reszel E 468, k. 30.

⁴⁸ Ibidem, k. 50.

⁴⁹ Ibidem, k. 81.

⁵⁰ Ibidem, k. 105.

⁵¹ AAWO, Ap, Reszel E 467, k. 101.

⁵² AAWO, Ap, Reszel E 474, k. 82v.

⁵³ Ibidem, k. 93.

⁵⁴ AAWO, Ap, Reszel 8, k. 128 (s. 261).

⁵⁵ AAWO, Ap, Reszel E 474, k. 107v.

D[omini] Joachimi Zadrozynski mercatoris C[ivis] R[össeliensis] filia virgo aet[atis] an[norum] 22⁵⁶. Zapewne we wrześniu 1812 r. narzeczeni wzięli ślub⁵⁷.

Andrzej Thiel i Helena mieli prawdopodobnie sześcioro dzieci. Dwie córki zmarły: 1 maja – pogrzeb 3 maja – 1821 r. licząca pięć tygodni Maria, a 24 grudnia – pogrzeb 27 grudnia – 1826 r., mająca siedem lat Juliana⁵⁸.

„D[ominus] Andreas Thiel aedituus ad Ecclesiam Roesseliensem” zmarł w wieku 57 lat 12 lutego (pogrzeb 16 lutego) 1836 r., pozostawiając żonę Helenę i czworo dzieci: Justynę, Helenę, Józefinę i Józefa⁵⁹.

Justyna Thiel zmarła 3 października – pogrzeb 7 października – 1841 r. w wieku 28 lat⁶⁰; urodziła się więc w 1813 r. jako najstarsze dziecko Thielów (jej matka Helena w 1841 r. żyła w stanie wdowim).

⁵⁶ AAWO, Ap, Reszel 8, k. 147 (s. 293).

⁵⁷ Dokładne ustalenia dat zaręczyn i zaślubin w Reszlu w XIX i XX w. nie są obecnie możliwe z powodu zaginięcia w czasie II wojny światowej alfabetycznego wykazu małżonków (ślubów zawartych w tamtejszym kościele parafialnym) z lat 1800–1875 oraz dwóch ksiąg zaręczonych z lat 1813–1837 i 1891–1939 – zob. G. Matern, op. cit., ss. 308–309. Istnienie tych ksiąg zapewne umożliwiłoby ustalenie listy zakrystian reszelskich do lat czterdziestych XX stulecia.

⁵⁸ AAWO, Ap, Reszel E 474, k. 159v i 182.

⁵⁹ AAWO, Ap, Reszel E 475, s. 56.

⁶⁰ Ibidem, k. 123v.